

LIBURVAK

YON ETXAIDE-ITHARTE. *Gorrotoa lege (Oinaz-Ganboatarren guduetan girotutako eleberria)*. Itxaropena Argitaldaria. Zarautz, 1964.

Leku berezia du aspaldian Jon Etxaideko'k euskal-idazleen artean, edozeiñek ikus dezakean bezala. Euskeraz egungo egunean iñork gutxi bezala dakielako eta jakite ori, jakite utsa ez ezik, mintzatzen jakitea delako. Gazteegia dugu, zorionez, irakasle eta gidari izendatzeko: merezi, ordea, ongi merezia du olakoaren izena eta omena. Zalantzaldi onetan —zorioneko zalantzaldia, alare, bide obeen billa gabiltzalako—, ainbeste eta ainbeste aztamuka ari geran bitartean, bera lasai doa bere bidetik, bere-berea duen aspaldiko izkera ura gero eta sendoago eta trinkoago eta, alaz ere, biguñago eta malguago agertzen duelarik.

Norbaitek esango du, bear bada, trinkoegi eta bidenabar gogorregi arkitzen duela an-emenka. Gogoan eduki bear luke, ordea, alako ark eziñezkoa dela izkuntza idazle-izlariet lantzea era berean lantzen ez badituzte irakurleek beren buruak. Ba dakit, noski, nekez ikasiko dituela irakurleak “irakurletasunak” eskatzen dizkion zerak —letraduna baldin bada, euskeraz letradunentzat egiten direnak irakurtzeko bear dituenak, erderazkoak irakurtzen dituen eran—, iñork irakasten ez badizkio. Alaz guztiz ere, irakurle-gai bakoitza errugabe agertzen baldin bada ere, banan-banan artu ezkerro, ez da orrenbestez esau euskal-irakurleok erabat errudun —eta errudun larri, gaiñera— ez geranik. Nolanai ere, irakurgairen bat zailtzat jotzen dugunean, esan

bear genduke ere norentzat den zail, gure ustean. Gerta baititeke, eta maiz gertatzen baita, zailtasun orren ogena idazlearena ez izatea. Eta ez da idazlearena izango euskera argi eta garbian mintzatzen baldin bada, emen Etxaide bezala, naiz euskera argi eta garbi òri, emen lezala berriz ere, aberatsa eta oi baiño ugariagoa izan.

Izkuntzaz kanpora ere, Etxaide'ren lanak berebizikoak eta bere-gaiñekoak izaten dira, oraingo onen antzera. Euskaltzaindiak Agirre-sariaz 1962-an saritu zuen idazlan au, esaterako, ia 400 orrialdeko eleberri historiko mardula da. Bera historiolaria ez delarik, Campion artu du eredu eta, onen antzera, aztertu ditu Erdi-Aroaren azken-aldeko itillu eta katazka larrietan aztertu bear zirenak. Goragarria da, batez ere, garai artako euskal-giroa —erdal-paperen bitartez gure-gana den giroa— berpizteko egin dituen ahalegiñak. Or daude, diodanaren lekuko, orrenbeste kanta zahar, orrenbeste toki- eta pertson-izen, bestetan ez bezala euskal-jantzian agertzen direnak.

Campion'ek, ordea, Nafarroa'z mintzatzen zelarik, ba zuen eskuarte-an Etxaide'k arkitu ez duen tresnarik. Dokumentu eta nolanaiko lekukotasun ugari dugu Nafarroa'n aldi artarako beste Euskal-errien aldean. Eta argirik ez izate orrek, irudimena askatzen baldin badu ere, ez du geiegi laguntzen orduko irudieie pisua eta bizia ematen.

Orain goi maillako literatur-mota bezala beintzat zertxobait baztertua dagoen eleberri historikoak edo histori-novelak ez du asierako bere artan iraun. Axalaren lillura zen baitipat lehenbiziko erromantikoentzat —Manzoni eta besteren bat kendu ezkerro, agian—; pintura betea gero, arkeologiaren bidez erdietsia, Flaubert'entzat eta; azkenik, berriz, historiaren oiñarriak eta indar eragilleak obeki ezagutu naiak sarbide berriak sortu-ala, ondoraiño eta ondarreraiño murgildu nai lukean egitekoa: ez da, noski, alabearrez gertatu Howard Fast'ek *Spartacus*-en eta A. Koestler'ek *The Gladiators*-en gai berbera autaztea bi izenekin.

Etxaide, Oiñaz-Ganboarren burrukak autetsi dituenean, ez zebillen agian olako ondo sakonen billa. Eta, ibilli balitz ere, gaiak ez zion geiegi laguntzen. Izan ere, Caro Baroja eta I. Arozena'ren lan agertu berriak irakurri ondoren, kezka eta zalantzatan sartzen da nere antzeko ezjakiña. Bai baitirudi ezin batera genitzakean bi irudi ditugula eskuetan, Axalekoa, batetik, aberatsa eta xehea, eunka gertaera banan-banan erakusten dizkiguna, noiz, non, nola eta noren artean gertatu ziren zeatz-zeatz aditzera ematen diguna. Baiña gaiñaldeko txingurri-tegi urduri orren azpian zer dagoen, ze indar izkutuk eragiten dien txingurriei orren itxuragabeko elkar-ilkintzan abiatzeko, ez da erraz esaten. Ba dirudi aditzen ez dugun izkuntza batean ari zaizkigula edo, obeto esan, guk ongi dakigun izkuntzan, baiña batere ezagutzen ez ditugun gaiez mintzatzen direla.

Gure Erdi-Aroko historiaren utsune nabarmen ori ez du iñork oraindik bete eta ez dakigu gaiñera noiz izango den iñor zertxobait betetzeko gauza. Etxaide'ri, jakiña, ezin dizaiokegu orrelakorik eska, historiolaria ez den ezkerro. Besteren lanez baliatu bear zuen orretarako eta aski eta geiegi baliatu da balia zitekean guztiaz.

Itzaurre eder bat du liburuak (“Nondik eta nola”) eta are ederrago den eskeintza. Esan bear ez nukeanik esatera ausartuko banintz, onelako zerbait esango nioke egilleari: “Kanpora begira ageri zera beti zure idaz-lanetan, barren-aldera baiño areago. Bestez ari zera geienbat, ez zeure buruaz eta zuretar urkoez. Erabez ote den ala “ni iguingarria” iguin duzulako, ez dakit. Lokarri ori —dena den— austen duzunean, ordea, mintzo ozena eta sarkorra duzu, ala nola eskeintza onetan eta zeure aita zenaren oroitzapenetan emen argitara zenduen artikulu ederrean. Ez ote litzazuke komeni ainbeste sailletan lan gaitzak egin ondoren, arlo berri orri ekitea, zeure burua geiago nabarmendu bear baduzu ere? Jostaketa atsegiña izango litzake agian zurretzat —eta bide batez irakurleentzat— barrena eta zeure inguru urbi-llera begira mintzatuko bazintzaizkigu, bein bederen.”

Izkuntzalariari itzuri zaion oar bat, azkenik, “Azkontegia” itza (“saetera”) ikusi dut 44-garren orrialdean. Ez dut emen euskal-izte-girik, baiña ba dirudi itz berria dela. Orrela balitz, eta bestela baldin bada barka, bearrik gabe asmatua dirudi, gure artean *saietera* euskalitz ezaguna baita oraindik, antziñako leio mear orietakoa adierazteko. Eta 313-314-gn. orrialdeetan aipatzen den *biola*-ren erdal-kide jatorra ez zen *viola*, *vihuela* baizik.

L. M.

AITA ONAINDIA. *Gure bertsolariak*. Gráficas Bilbao. Bilbao, 1964.

Irureun da ogeitamaika orrialdeko lan mardula eskeintzen digu Aita Onaindiak, bertsolaritzari buruz. Sarreran dion bezela: “izan be, aozko literaturaren ezaugarriarik bizkor nabarmenena; eta ez bakarrik eskola andi bako erriaren poesi-kutsua dariolako, baita erri-biotzaren eragin samurrak eta ikutu gozoenak bertsoz iraultzen trebe dalako be”. Ori da izan ere gure bertsolaritzia.

Lau zatitan bereiztua dator liburuaz; onela: I.—*Bertsolariak antxiña*, II.—*Euskal bertsolaritzia*, III.—*Bertso-muetak* eta IV.—*Gure bertsolariak*.

Lenengo zatia nahastuegia da. Kondaiaren zear beste erriak izan dituzten koblakari eta olerkarien adierazpen bat egiten du, baiña iturri ziuurrik azaldu gabe, gora ta urruti dijoa egillea arriaroan zear. Nik neuk iñoiz ez dut konprenitu arriaroak zer ikusi duen gure bertsolaritzaekin, baiña batzuek izkutuko zearruneren bat edo nabaitzen dute. Orraitiok, lenengo zati onen azkenaldera sartzen danean aintziñako kanta-zarrekin asten da liburuaren muiña oiñarritzen. Ez helen-garren eta erromarren *rapsoda* ta koblakariak geroztiko Europako poesiarekin zer ikusirik ez duelako, baizik iturri zuzenik edo ziuurrik ez dugulako arkitu euskal kanta-zarrekin izan ezik. Gaiñerako jira-buelta guziak lasto-pillaketa dirudie. Ori gaiñera —Aita Onaindia biotzeko adiskideari, parka eskez esan bear diot— bestela ere bere idazkera astun xamarra dala, errikoitasunik ez duelako eta orrelako eskolastiku pixu bat duelako. Errikoiaigo ta arira zuzenago eskatuko nioke. Eta, ori gaiñera, liburu onetan, bear bada, bestetan baiño samurrago agertzen zaigula.

Euskal-kantazarreri buruzkoa oso ona da. Baiña, oraindik ohea bigarrengo zati guzia. Zati onetan, euskal neurtitzak (5.-) aztertzen asten danean, silaba bereizteak olerkiekin egiten ditu, maiz olerkia eta gure artean bertsolaritzaertzaz ezagutzen duguna ondo bereiziak nastutzen ditualarik. Doiñurik ez duten zenbait neurri azaltzen dituala esan nai dut. Ta guziok ondo dakigu bertsolaritzaeren neurria finkatzen duena musika dala. Bertsolariak doiñu utsa duela neurri gidari, Beraz, uste dugu, zeazki adierazteko askozaz ere obe zuela doiñudun neurriak erabilli, adibidez. Ta, ori ez zan batere nekeza era onetara aaltzea, esanaz, adibidez, zortziko txikiak 13 silaba dituala, zazpigarrenean etenarekin, ta ikus Basarriren *Eder bati* (*Basarri'ren bertso sorta*. Zarauz, 1950. 72 or.):

1 2 3 4 5 6 7 1 2 3 4 5 6
Nundik agertu zera izar eder ori

Bertsoaren igikera ta azentuari buruzko azalpenak beti dira jakin-garriak. Baiña ez dakit oso egoki dauden liburu orretan. Azentuak, euskalkitik euskalkira bere aldaketak ditu eta aintzat artzekoa bada ere, gaurkoz, ezin ditzake legepean mugatu. Lenengo egin bear litza-keana da, errietako eta batez ere, gutxienez gaiñera au, euskalkietako azentoak batu ta estudiatu, gero lege bat jartzeko. Ori egiten ez dan artean alperrikakoa da legea jarri nai izatea. Bakarrik, ondo dakit Aita Onaindiaren asmoa ez dala ori izan, baizik aintzat artu beste zenbaitek agotan eta idazkiz erabilli dituzten arloak, batez ere “Gaztelu”-k olerkaritzan. Baiña liburuaren parte onetan, oso ondo daude neurria, etena eta amaiera berdiñari buruz azaltzen dituan legeak.

Bigarren zatiaren azkenaldera, 134-garren orrialdean, garrantzi aundiko oker bat dakar. Oker ori, agiri danez, Basarri bertsolariagandik dator. Basarrik, bein, idatzi zuan esanaz mugazandikoak bertso puntuak etzituztela zaintzen emendikoak bezin ongi, berentzat aski azkenengo silabarekin badakarrik puntuak berdintzea. Orretan Basarrik errazoi du, baiña ez adierazteko jarri zuan bertsoan, zergaitik bertso arek bere doñu ditu lenengo puntu biak eta bigarrenengo biak desberdifiak izatea. Au da, lenena ta bigarrena eta irugarrena eta laugarrena. Ze, ain ezagun dugun *Lili bat ikhusi dut* kantak, beste euskal kanta askok bezela, ortara egiñak ditu bere bertsoak. Ondorengo bertsoeri jarraitu besterik ez dugu orrekin konturatzeko, ta lenengo bertsoan: *-tean, -tsean; -guan, -duan* bezelatsu du bigarrenengan: *-tera, -tzerá; -tela, -tzela*. Gero, irugarrenengan: *-zieri, -teari; -hur ari, -unari*. Ez dira puntu oso aberatsak. Baiña era orretara egiñak, lau puntukoetan lenena bigarrenarekin eta irugarrena laugarrenarekin, asko dira euskal kantetan. Ikusi besterik ez daukagu bertan liburuan Atarratze jauregiko anderearen kanta, 60-garren orrialdean, eta *Heriotza* kanta zarraren bertso atala 74-garren orrialdean. Era ortara daude Beotibarko gudua-ren bertsoak ere; ikusi "*Milla euskal-olerki eder*" liburuaren 37-garren orrialdea. Eta, eman begiratu bat Riezu-ren "*Flor de canciones populares vascas*" liburuari (Editorial Vasca "Ekin", Buenos Aires, 1948): *Baratzako pikua* (53 or.), *Kanta zangun guziek* (135 or.), *Alferretan haiz sortzen* (189 or.), *Urzo txuria* (205 or.), *Haika, muthil* (313 or.), *Muthil gastia* (337 or.). Geienak mugazandikoak, *Lili bat ikusi dut* bezela. Era berean ornitutako bertsoak dituzte Juan Antonio Mogel eta bere illoba Bizentak ere. Ikusi "Auspoa"-k argitaratu berri duen "*Ipui onak*". Aita Onaindia-ren lana, oiek gora-bera lan ona da. Bearrezko genuan bertsolaritzako iritzien bilduma bat gaiñerako bide ta legeekin enziklopedia antzera egiña. Benetan ezaugarria. Nere salakuntza oiek uskeri batzuek dira liburu sendo onetan.

Irugarrenengo zatian bertso-muetak, bertsolaritzaren mundua dakar, erabiltzen dituen gaiak beren kezka, ziri, irri, negar eta gora-bera guzien berri emanaz, atsegiñez irakurtzeko eran. Eta, laugarren zatian bertsolarian lana ta bizitzak kondairan zear gaur arte.

Azkenean bertsolari txapelketeri buruz ari da eta epai-maikoentzat ere badakar zenbait lezio. Uste dut, gutxi gora-bera, epai-maikoak aintzat artzen dituztenak direla. Gauza guzi oiek kontuan izaten dira. Epai-maiko bakoitzak berak izaten ditu kontuan. Adierazten du, Goitarki-ren lan bat aintzat arturik, bertsolaritza matematika iegeeri loturik balego bezela. Baiña, uste dut, arte legeeri askoz ere geiago sor diola bertsolaritzak eta ez dala erreza jartzen dituan legetan mugatzea. Ez orixe. Puntuazioa jarriaz pixatu nai ditu bertso bakoitzaren euskera, irudimena, zorroztasuna, biotza eta bertsoa. Baiña ez da posible.

Batetik euskeraz ez ditugu iritzi berdiñak, lengo zenbait euskeltzaleri arrunta iduritzen zaie bertsolarien euskera eta guri oso jatorra ta aberatsa; ta epai-maikoen artean era bietakoak dira geienetan; gero, euskalkiak bear bezela pisatxeko iñor gauza bada, etorri dedilla. Nik ez dut iñor ezagutu mailla orretara eldu danik. Ta, izan bagendu, azkenengo txapelketa nagusian, Xalbador pasatuko zan aurrera, Lazkao-txiki atzean utziaz. Baiña eskerrak kapazidade ortako gizonik ez duguna; bestela, Lazkao-txiki atzerago uzteagaitik jendeak ittoko gifiuzen. Anoetan egun aretan egoan giro ederrarekin ez dakit epai-maiko guziak etxera bizirik elduko ziran.

Badaude bai ortara pentsatzen dutenak. Irudimena ta zorroztasuna neurtzeko ez dago bertsoetan egin bearrik. Ala ere, epai-maikoeri kardiograma bat egiñaz konturatuko giñake biotzaren balioarekin, ta gero, kalkuladora batekin irudimena, zorroztasuna, biotza eta bertsoaren neurri ta pottoak zainduko genituzke. Sonda batekin sakontasuna... eta orrela. Baiña euskeran bat ez etortzera lenean geldituko giñake. Ta nekez etorriko gera bat, len txarra zana orain ona bada; baiña batzuentzat bai eta beste batzuentzat ez. Auzi txarra dakar emen Aita Onaindiak. Onetan ez bai du egingo euririk danon gustora. Mugazemendik seguru Xalbador galtzen aterako dala, eta mugazandik irabazten. Lopa-tegi Artibay ibaiaren alderdian galtzen eta Txori-erri aldera irabazten bezela. Eta, epai-maikoak, alde batera jokatu edo bestera jokatu, ez dute urterarik. Anoetan, artsalderdiraño, eskubitik etozen Lazkao-txikirentzako txaloak, eta ezkerretik Mitxelenarentzat. (Ta ez da arrizkera, ezkerraldeetik etozen txaloak ixildu zirala eta erriak badakiela bertso txarra zer dan? Orixen falta genduan bakarrik, auntzan eztula bezelako bertsoeri ere txaloak jotea. Publikoaren artean, jende txar asko izan ditzake, baiña ero asko ez. Itxuak, gorrak eta mutuak badakite ardoa eta ura bereizten. Ta, zeruko argiarekin gauzak orrela ikusten ez badira, begiratu munduko argiarekin.

Dana dala, utsune ederra bete digu liburu onek. Badago bertan zer ikasi. M. Lekuona-ren "*Literatura oral euskérica*" aspaldi aitu zanaren orde z datorrigu, ta euskera utsean gaiñera. Emendik aurrera, bertsolaritzari buruz jardun nai duten guziak izango dute liburu onen bearra. Berarekin, zati ederra bete du gure literaturaren jakintzarako.

Eta, bide batez, esan bearrean gaude olerkaritza eta bertsolaritza bi gauza ondo berezi bearrezkoak badira ere, erri-bertsolari oietako asko olerkari izenarekin dabilzan "bertsogille" asko baiña poeta obeak dirala.

Olerkaritzax, beti berbizten dijoanez, ez du iñungo lege zeatzek mugatzen; bukaera gabeko eboluzio batek darama. Bertzolaritzak, berri, jatorrizko legeeri lotua da. Aldatu ditzake, ta badu aldatzeko

premia ere, baiña bere aldakuntza doiñuak aldatzean dago, musika berrietan. Eta, zenbait olerkari irizlek dioten bezela aozko olerkaritzara badijoa poesiaren eboluzioa, ta orrezgaiñera errikoitasunera, orduan gertatuko da gure bertsolariak gure olerkariak baiño askozaz ere poeta obeak izatea. Eta gertatu dedilla neregaitik, Baiña oraingoz bereziki daude alkarren alboan.

Zorionak, Aita Onaidiari, ta oituak gaituan bezela, ia noiz izaten dugun berriz ere bere uzta.

J. SAN MARTIN.

LUIS MARIA MUJICA, S.S.S. *Bide-giroak (Ambientes del camino)*. Editorial Sendo. Bilbao, 1963.

Liburu bakana da gure artean L. M. Mujika'ren au, euskeraz eta erderaz egiña —erdal-itzulpena aldamenean darama euskal-testuak—, bai darabilen gaiगतिक, bai gaia darabilen erगतिक. Orrela uste du egilleak berak ere liburuari, eztabaida berrien sortzaille, ipiñi dion itzaurre luze eta polemiko xamarrean esaten digunaren arabera.

Goien aipatu ez dugun izen-ondoko au ere ba du: “*Izadi konsakratze*” baten poema elesti-lirikua. “Bide-giroak” azaltzen ditu, beraz, baiña “barren-giroak” ere bai, gaiñera eta areago. Izan ere, Etxaide’k kanpo-aldera biurtu ba ditu begiak, barren-ondarrera dauzka Mujika’k zorroztuak, eta bide-giroen aldaera ez da barren-giro urdurien xpillua baizik. Paisajea, emen, aitzaki soilla da, sarri aski: *Einfühlung* delakoak giza-zentzuz jantzi duen biotz-aldarteen erraiñua. Irakur bedi egilleak 12-garren orrialdean diona: “Olerkariak ondoko giroarekin, paisajearekin jarduten du, au da, bere “barnea” bailitzan buruatuako lurraldeekin ekiten. Bai, paisajearekin lankidetzen du, onek barrua, gogoa kreatu dezaion. Orra bada zergatikan ainbeste paisaje-ekite poemaren zatiburuetan.” Eta barren-lantze orri gora-bearrak eragiten dio: “Poema osoa idea ontara biltzen da: barren-giro ta paisaje-arteko lankidetasunera, ta Izadiaren —Jainko antzagaitik— *Jaunarekino arkitze t’alkar-jardunera.*”

Ez da erraz, neretzat beintzat, onelako poema batez neurrizko iritzi-rik ematea: prosaz ondua izateak ez dit batere lana arintzen. Goragariak dira egillearen kemena eta arnas luzea, orobat era berrien billa

abiatzeko izan duen ausardia. Ez da, gaiñera, billaketa soilla izan, ez baitu bilatzailea bere ibilleretan esku-utsik utzi edertasunak.

Onelako “biotz-egunkariak” ba dute, ordea, beren berezko arriskua, nik uste: are geiago irureunen bat orrialdetara eltzen badira, onako onen gisan. Poesi-izkerak ba du bestelakoek —egunorokoak edo jakite-izkuntzak— ez duten zerbait eta orrexegatik izan oi dugu ain estimu anditan. Gogoeten *surdetermination* delakoaren bitartez, dion baiño geiago adierazten du eta zentzuz ernari agertzen zaizkigu bere esanak. Bestela esan, puztua eta anpatua da berez, nolabait ere, eta gogaikarri gerta diteke, jarduna luzatzen baldin bada, zoragarri izan bearrean, bere “geiegikeriagatik” beragatik.

Mujika'k, egia da, gogorazten digu aldez aurretik Juan Ramón'en ura: “No creo, *en ningún caso*, en un arte para la mayoría.” Baiña idazleak ez badu irakurlea nai lukean adifña iñarrosten eta asfintzen, ez da beti, aatik, onako onen erruz eta kulpaz izango. Neronen biotz-gertariak, bidenabar ikusi ditudan uskeriak, urre gorri aberats dira neure gogoan eta sarritan murgilduko naiz atsegifñez, laifio tristetan bilduak agertzen bazaizkit ere —*forsan et haec olim meminisse iuuabit*—, orien oroitzapenean. Oriek, ordea, neure oroitzapenak dira azkenengo buruan, ez besterenak, eta “neuretasun” kuttun ori balia-kuntza eskasa izango dute besteren begi-aurrean. Guztion aberastasun biur ditzaket, mamiz eta azalez, argi-une bakan orietako batek argitzen banau iñoiz, baiña ez da alkimistarik itxuraldatze miragarri ori noiz eta nolanai egin dezakeanik.

Geiegi espero du, bear bada, liburu onek irakurlearengandik, nere antzeko irakurle kaxkarrarengandik, beintzat. Tximist-antzera, poesiaren argi distirakorra sumatzen da esaera batean, orrialde batean, baiña orrialdeak asko dira eta esaerak are geiago. Argia ez ezik, ba du bere laifioa poesiak. Emengoa, ordea, metafisika-laiñoa iruditzen zait zenbaitetan eta itz-laiñoa ere bai, iñoiz edo bein.

Ez dut, gorago esan dudan bezala, sentimenduen jatortasuna ukatzen, iñolaz ere, baiña ez dut uste —eta naiago nuke oker egon, zuzen baiño— jatortasun bizi ori irakurleari aditzera emateko, entzungor egin nai badu ere, biderik eta modurik arkitu duenik beti.

Izkera, bestek ere esan du eta, gogor-xamarra agertzen du, anemenka. Ez da arritzeko eta barkakizun da, nolanai ere. Arlo berriak landu nai baditugu —eta orretan ari da, noski, Mujika, iñor ari bada—, gogorki eta baldanki mintzatu bearko dugu, leuntasunera eta txairotasunera iritxi baiño lehen. Mintzatzea da aurrenik; leun mintzatzea atzerago dator.

Itz bi, bukatzeko, liburu onen itzaurrean esaten diren gauza batzuez. Euskal-literaturaren utsak eta akatsak, nik uste, ez dira euskal-literaturarenak berarenak, Euskal-erriarenak baizik. Geiagotara ausar-

tu bear badugu eta leioak kanpo-aldera ireki, gure inguruko gogo-giroa aldatu bearko dugu aurrenik, eta gogo-giro berri ori izango da literaturaren eredu eta eragille. Bide orretan abiatuak gera, nolana ere, nai-ta-ezkoa dugulako gogokoa dugun ala ez, eta Mujika'ren liburua bera aldakuntza orren aitzindari ozen bezala datorkigu. Aldi igaroa, berriz, ezin alda dezakegunez, obe genduke den bezala, bere urrian edo ugarian, artuko bagendu, artaz ahal dezakegun neurrian baliatuaz.

Izkuntzari dagokionez, berriz, nik ez dakit bear adifia konturatzen ote geran geure asmoak eta naiak ez datozela beti bat, aitzitik ba diruditela maiz aski elkarren etsai. Batetik, "erriagana" urbildu nai dugu eta orrera izkuntza makurtu. Bestetik, izkuntza batu, landu, eta eginkizun berrietarako gaitu. Nai dugun lekura makurtzen badugu, ordea, ez dugu ez batasunik, ez lantzerik, ez gaitasunik izango. Orretarako, izkuntza adifia landu bearko ditugu iztunak eta irakurleak, bestela, nai-ta-ez, gutxi batzuentzat ariko bait-gera, gero eta gutxiagorentzat. Ba dirudi, gaiñera, gramatika pixka bat ere bearko dugula, katalanak eta ortan saiatu biatira, gu baiño lehenago.

L. M.

LUIS M. MUJIKA, S.S.S. *Urdin eta burni — Azul e hierro: (Estética Jainkoratze aalmenetan — La estética en las energías de la Redención)*. (41). 1965.

Oraintxu P. L.-ek *Herria*-n (maiatzaren 20-ekoa, n.º 773) esateu zuan: "Guk hemengo mintzairaen deituko ginuen: *Urdin eta Burdin*". Baiña nik esango nuke baita emengoan ere. Eta Gipuzkuako zenbait euskalkitan orrela erabiltzen ez bada ere, olerki estetikak orrela eskatzen zuan, eta bertsolariak ere orrela jokatuko zuan.

Eta *Herria* astekariaren irizpidea aipatu dugunez, P. L.-k egoki jartzen dituan itz batzuek emen ipiniko ditut: "Olerki edo poema hoietan elgarri josi nahi lituzke zerua eta lurra, grazia eta haragia, ikus ez ditaken mundua eta ikus ditakena." Panteismo kutsua dario poemaren muiñak. Oraindik geiago egiztatzen du ondoren dionak: "Burdinean iduri zaio lo dagoela nik dakita zer eztitasun Zeruetako urdinean asmatzen du berdin lur-buxtinaren zerbait itxura. Hots, ez du onhartzen ahal mundua bi zati egin dadin, batto arimarena, bertzea gorputzarena." Aitortu bear da nekez airoso atera dezakean lanari

ekin diola Luis M. Mujikak. Orregaitik arida abstraktoan. Baiña abstraktoa ez da biderik egokiena tesis erako poema baterako. Abstraktoa ondo legoke poesia plastikan, musikan eta pintura dekoratiboan bezela, baiña ez deritxot ondo dagoenik —antz-irudi dekoratiboan izan ezik—, gauzak esan bear diran olerkirako. Orregaitik nekez konprenitu ditzake liburuak bere ariman dakarrena.

Ez da lenengo aldiz Mujikak ori egiten diguna, lenago ere eskeiñi zigun *Bide-giroak* (Editorial Sendo. Bilbao, 1963), au ere euskal-erderan, baiña itz-lauzko olerkian. Bai batean eta bai bestean esan-gura aundiak ditu, baiña bere izkuntza moldean tokirik ez duten esan-gurak. Expresionista da. Ori bai, Expresionista utsa. Eta ez impresionista, euskaldun batek bear lukean eran, Oteiza-ren iritziz. Eta, orregaitik, bere adierazpenak ez du sakontasunik. Azal utsezkoa ematen du. Ingumaren bezela dabil pinpiln-pauxaka, oiñarririk gabe.

Paulo Iztuetak, liburuaren itzaurrean, dio: "Gandiaga-ren *Elorri*-k baiño batasun geiago dauka literalki". Ez dut ulertu zergaitik datorren konparazio ori. Gandiaga-ren *Elorri* olerki-bilduma bat izanik ez da derrigorrezkoa poema batasun bat eskatzea. Baiña konparazio ori dakarrenez, esan bearrean gaude, Gandiaga-k olerkaritzaren eskola bat duela oiñarri: sinbolista eskolarena. Ta bere *Elorri* sinbolismuko euskal poemarik onenetakoa dugu noski, Berriz, Mujika-rena, Iztueta-k esanarren sinbolismu aldera dijoala, ez da tinko tinkatzen molde orretan. Ez deritxot.

Ala ere, ez dago dudarik egilleak bide berriak urratu nai dituana, ta kezka orrek badu bere gogoan euskal olerkaritza lokartuari eragin naia. Ori ez da gutxi. Olerkari ustean bertsogintzan (bertso txarrak gaiñera) dabiltzanak baiño obeto dijoa bere bidean.

Bere poema obeto mugatuko genuke esanaz, experimental joerakoa dala. Kezka ori izatea ez da gutxi olerkari batentzat (ez da gutxi olerkari batentzat, diot; euskal olerkaritzat ditugunekin pentsatuaz. Ze, olerkariak, bere izakeran, benetako olerkaria bada, kezkek eragiñaz joan bear du bide berrien billa, artea sortaraziaz). Beraz, estimagarri zaigu Mujika-ren barne-gogoa. Bakarrik, obetoago ezagutu bear luke olerkaritzak kondairan zear daraman martxa. Berak uste baitu olerkiaren edertasuna betikora bihurtzen ari dala, berriz ere Machado eta Unamuno-ren erakora itzuliaz. Baiña jakin beza arteak bere goraberetan ez duela iñoiz atzera egiten, beti aurrera baizik. Eta eskola bat atzean uzten danean, berri bat arkitzen dala aurrean eguneko giroak bearturik. Ori bai, aurrekoan ez-ezik, aurreragoakoetan ere baztertu ziran frutuen emaitzak aprobetxatuaz; baiña ez lenera, beti aurrera baizik. Erri esaerak dion bezela: aurreak erakusten du, atzea zelan erabili. Idazkeran bertan ere ori gertatu da, erromantiko denborako idazkera astuna utzi eta bide berriak arkitu adierazteko, zorro-

tzago, zuzenago, azkarrago, bizkorrago, erromantiko denborak baiño lenago erabili zan idaz-tankerari antz geiago emanaz bere kementasunean, baiña ez era berdiñean, Euskeran berriz salto azkarragoa eman dugu: orain dala ogeitamar edo berrogei urtekoa utzi, ordukoak ezagutzen ez zituzten autore zarrak ezagutzean.

Era berri bat sortzeko, bere inguruko giroa bear du. Nekeza da kolpean sortzea. Gaiñera, orretarako dituan moldeak ez dakit egokienak diran. Ez du sentipen indarrrik, ta orregaitik ezta sentierazteko ere. Buru ta biotzaren aldetik ondo landu gabeak dirala esango nuke. Poemak, gizonetik gizonerakoak bear luke izan, eta ez gizonetik amets iduriko utsunera. Aski da esanaz kondairaren momentu berean oiñarritu bear duela. Ez bakarrik gaiaren muiñaren aldetik, baizik egiteko eraren aldetik ere bai. Egiazi igesik ibiliko ez bada.

Bere bertso librea gaitik ez dut ezer esango. Bertso librea geroago ta ugariago dijoa momentuko olerkaritzan. Baiña, geienetan ritmo batek josten du poema, asi goitik eta bera. Ori ere ez da derrigorrezkoa, gaur. Forma bera ere ez, Forma izan balu *Urdin eta Burdin* izango zan, eta ez *Urdin eta Burni*. Ta formären bidez, erdi konturatzeke ritmoa bera ere lortuko zuan izenburu orretan. Orregaitik, izenburu orrek badirudi liburuaren ispillua dala. Ala ere, orretan ez dago derri-gorrik. León Felipe-k dion bezela:

*Deshaced ese verso.
Quitadle los caireles de la rima,
el metro, la cadencia
y hasta la idea misma.
Aventad las palabras,
y si después queda algo todavía,
eso
será la poesía.*

Beraz, billutsik jarrita, ezer gelditzen ote zaio? Ni beintzat, ezer orren billa, alperrikako alegiñetan ibilli naiz. Ta ez joan Teilhard de Chardin-engana or arkitzen ez dugunaren billa. Arbola bakoitzari bere aldorrean arkitu bear zaio frutua; ta ez auzokoa.

Dana dala, bide guziak erakusten dute zerbait. Eta berriz ere esango dut, askoz ere gustorago ikusten dedala Mujika-k bere errota experimentalean iraulkitzen duana, gauerdi-zar galduetan lo gelditu zan poesian geldi daudenak baiño. Mujika-ren bezelako gogoia duten gizonekin munduaren gupilla aurrera joango da; aurrera bizirik iraun dezan. Gizonak sortzetik dakarren gauzekin jabetzeko ta sortarazteko

doaiari ukorik ez diolako egiten. Berak bezelakoak mugitzen dituzte ur-geldiak, ta uoldeak ekarri ditezke ongarrriak gure literaturaren uzta izan deigun.

J. SAN MARTIN.

* * *

Donostia'ko Auñamendi Argitaratzaillea etengabe ari da euskal-kulturari eta gure gauzei erabat dagozten liburuak agertzen. Ona emen "Colección Auñamendi" delakoan argitara diren zenbaiten berri larra:

Fantasia y realidad. Antología literaria vasca. Presentación y notas biográficas de Bernardo Estornés Lasa. I-II (33-34). 1964.

Eusko-idazleak, nolapait esateko, iru sailletan bereizten dira —azken aldi onetakoak beintzat— erabilli duten izkuntzaren arabera: ba ditugu euskal-idazleak eta, oriezaz gaiñera, bi erderatan egin duten Euskal-erriko semeak. Eta ba dirudi iru sail oriek, Estornes jaunak ederki dionez, iru mundu berezi direla elkarrengandik esiz eta murriz bazertuak. Orrexegatik, bada, elkarganaturik eskeñi nai dizkigu emen, izkuntza gora-behera, sustrai batetik sortu diren landareak diren ezkerok. Euskerazko eta frantsesezko zatiak aldamenean dute gaztelaniazko itzulpena.

Lehen liburua, atarian dakarren Monzon'en "Bakartasun...!" clerki-az gaiñera, lau zatitan berezia ageri da. Erdal-prosa aurrenik: I. Urreiztieta ("La vieja narración", "En el hogar", "La madre"), Jean Jaureguiberry ("Atxaita"), M. Pelay ("Lasurtegui el bohemio", "Tempestad"), Miren Díez Ibarrondo ("Mira, madre"), J. M.ª Iribarren ("La Barranca", "Tarde de domingo en Tudela"), Félix Urabayen ("La cueva de los centauros"), José de Arteche ("Manchoni"), Esteban Calle Iturrino ("En busca del tesoro", "Un alto en el camino", "Evocación del Valhala", "El monstruo", "Desenlace inesperado"). Euskal-neurtitzak gero: Lizardi'ren "Xabierto'ren eriotza", Lauaxeta'ren "Neskatxu gorriska bati" eta "Begijen omenez", L. Jaurerri'ren "Pizkunde-eguzkia" eta Monzon'en "Kondea ta baratzaia". Irugarren zatian, beregain, Campion ("Roedores del mar") eta Baroja ("Lecochandegui, el jovial"). Eta azkenik Ricardo Becerro de Ben-goaren *Romancero alavés*-etik arturrikako "Egulaz" erromantzea.

Orren paretsu dabil bigarren liburua, Pierre Lustéguy'ren "Être basque" sarreran duela. Lehen zatian, Olivares Larrondo ("Tellagorri" atsegiña), Elias Amezaga eta Joxe Artetxe; bigarrenean, Orixe ("Jainkoagan bat" eta "Itzai zekena") eta Satarka ("Zugandik urrun"); J. M.ª Salaverria eta Peña y Goñi, irugarrenean eta, buka-

tzeko, joan den mendekoak: Arakistain'en "Gau-illa" eta Oloriz'en "Pamplona".

Onenbestez esana dago, noski, nolakoa den agertzen asi zaigun "lorategi" au. Esana dago, gaiñera, ez genduela orrelakorik eta orrelako zerbaiten premia larrian geundela. Irakurlearentzat gaiñera, edozein irakurlerentzat gero, ariña da, atsegiña, nai badu an-emenka, iñon luzaroan gelditu gabe, miazka dezakeana, erle urduriaren antzera. Ez du ikusiko, bear bada, bi liburu oen launa sailen taxua zernola sortu den (lorategirik geieneak bestela bereiziak agertu oi dira, abezez ala mendeka), baiña orrek ez du axola andirik oriek irakurtzen ar dezakean atsegiñerako.

Bilzailleak, luzeago naiz laburrago, aditzera ematen du idazle ba-koitza-ren bitzita eta nortasuna. Zuzen eta egoki, noski. Alaz guztiz, nik ez dut uste Unamuno eta Baroja, iñondik ere, eta crobot orien gizaldikoek, "la reacción contra el Tratado de París" (I, 9 or.) direnik: egiune orren ondorengo Espaiña'ri eragin nai ziotela, bai, egia da; ez, ordea, pakea orren kontra mintzatu zirenik, orrenbeste aleman Versailles'koaren kontra nabarmendu ziren bezala. Ez dut ere uste Baroja'z esan ditekeanik, I, 189-an biltzailleak dion bezala: "Se le considera como el más importante de la llamada generación del 98". Orrela izango da, agian, zenbaitentzat; ez, seguru aski, geiententzat.

L. M.

ANTONIO ZAVALA, S. I. *Bosquejo de historia del bersolarismo.*
(37). 1964.

Lenengo aldiz biltzen da bertsolaritzaren kondaira, liburu batean. Ondo eta berri ugarirekin lortutako alegiña. Erderaz idatzia da. Baiña, ala ere arrera ona merezi du euskal kontuko gauzak erderaz iskribatuak gustatzen ez zaienen artean ere.

Bertsolaritzari buruzko berriak lenengo aldiz idatzi zuan Iztueta gandik asi, 1801, ta 1936-ra arteko berriak dakartzki bat-bateko bertsolaritzarenak. Eta Independentziako gerrate eta Fernando Amezketarra-gandik Txirrita-ra arte, karlisten denborako gerretatik "bertso-paperak" edo "Bertso-berriak" orrien garaitik zear bertsolaririk nagusien zeaztasunak emanaz Xenpelar, Bilintx, Iparragirre, Udarre-

gi, Pello Errota, Otaño ta abar. Iztueta, Gorosabel, Manterola, Etxegaray eta abarren iritzi eta jardunak bilduaz.

Lastima bertsolaritzak neurri, puntu, egikera eta orrelako gauzetan dituan legeen aipamen bat ez egitea. Orri gutxitan gauza asko eman zezazkean lege-muga oiek ezagutzen ez dituzteneri, eta liburuak asko irabaziko zuan.

Edozelan ere, gai onetzaz egoan utsunea aundia zan eta naikoa ondo bete du Aita Zavalak. Izan ere, orretara nekez arkituko zan bera baiño aukerakoagorik. Ainbeste urtean bertso biltzen ibiltzeari probetxu ederra atara djo kondaira au osotzeko. Bildutako bertsoak ezagunak ditugu "Auspoa" liburutegian argitaratzen dijoan liburuetatik, ta biziki estimatzen dugu bere lana.

Donostiako "Altos Estudios Vascos" (E.U.T.G.) deritzaion unibersitario etxean eman zituan lau itzaldi oiñarri arturik egindako liburua da eta aisa irakurtzen da. Aita Onaindiak argitaratu duan *Gure bertsolariak* (euskeraz au) enziklopedi erako liburuarekin batean, bertsolaritzari dagokiona oso ondo betetzera dator. Lege ta gaiñerako abururik —bertsogiañari buruz— jartzen ez duelako edo zer esan askotatik libratu da. Bertan agertzen diran iritziak mendeak zear bertsolaritzari buruz izan diranak adieraziak besterik ez dira, eta beretatik libre arkitzen da egillea.

Errez eta gustora irakurtzeko eran dago. Ta bertsolaritzaren kondairari ez-ezik euskal literaturaren kondairarentzat ere eskeintza ederra dakar, bestelako kondairarako dakarrenagandik aparte.

Bertsolaritzak, gaur, bere literatura berezi bat eukitzeaz gaiñera, euskerarentzat iñor uste zuan baiño ongarri geiago dakar. Eta, sasi-literatura zala uste zutenak ere txapela kendu bearrean daude gure bertsolarien aurrean, izkuntza zarra benetan maite badute beintzat. Erbeste ta erriko seme askori entzun izan diogu euskerak ez duela ezertarako balio eta obe dala baztertu. Ta, orain, bertsolaritza gaitik amaika erdeldunen agoetatik entzutera eldu naiz euskeraz jakin naiko lukeela bertsolarieri aitzearren.

Beraz, datoztela orrelako liburuak. Beti lagunduko digute euskeraren inguruko giroa obetzen, gaixo dagoan izkuntzaren arnasaren alde.

J. SAN MARTIN.

LUIS PEDRO PEÑA SANTIAGO. *La "argizaiola" vasca. Creencias, ritos y costumbres relacionados con la misma.* (38). 1964.

Peña Santiago gazteak Peña Basurto aitarengandik artu du gure erri-gaietarako gogoia eta joera. Gogoaz eta joeraz gaiñera, ikasi du besterik ere: iker-lanak egin eta argitaratzeko bear den prestamena eta oitura.

Liburutxo au, irudiz ongi jantzia, monografia oso eta bete da gure argizagi-olari dagozkion nolanaiko argitasunei buruz. Uts bat baizik ez diot askitzen: liburua motzagoa dela izena baiño. Onek Euskal-erriko argizagi-ola aipatzen du eta liburuan ez da Gipuzkoa'koa besterik aztertzen. Gipuzkoa'koa, ordea, zero eta burutik burura.

Astiro begiratzen bada, orratik, liburu onen alde ona dugu ori, alde txarra baiño areago. Gaia ez zaio egilleari aitu oraindik ez agortu. Ea, bada, noiz —berak naiz bestek— eskeintzen digun beste orrenbeste Bizkai'ko argizagiolaz, Nafarroa'koaz edo beste edozein Euskal-erritakoaz.

ISIDORO DE FAGOAGA. *Unamuno a orillas del Bidasoa y otros ensayos.* (39). 1964.

Fagoaga'ren izena ezaguna izan da aspaldidanik gure artean, kantari ospetsu bezala lehen, idazle apain eta aberats bezala gero. Ez da, ordea, oker ez banago, bear bezain ezaguna, alaz guztiz ere. Egungo egunean, tirtzez, antzez eta jakitez gaillurrera eldu denean, bera dugu, batere zalantzarik gabe, idazlerik gailletariko bat. Obeto ezagutu dezagun, ederki egin du "Añamendi"-k atzerrian, Buenos Aires'ko *La Prensa*-n, lehenbizi irten ziren saio oek antolaturik eta bildurik berriro argitaratzea, aitua dagoen bere *Retablo vasco*-ren aldamenean ager ditezten. Atzerrian zebillelarik ez baitu beñere ahaztu ez sorterrria ez sorterriko gauzarik.

Izenak berak dionez, ba da emen Unamuno'z eta Baroja'z gaiñera besterik: Grandmontagne, Wordsworth'en amalaukoa, Herrera y Reissig, Forner eta Larramendi, Murga "Mairu bizkaitarra", agotak, Gernika'koa eta beste zenbait arbola ospatsu. Ongi daki beti gaiaren berri, zein ere baita, Fagoaga'k, mendean du burutik burura, eta ezin

cbeki daki, zaillago dena, dakiena arin eta dotore esaten. Mintzabidea aldatu duen arren, mintzo ozena du, ugaria, nekerik gabe dariona gogo landuaren iturri garbirik.

Laburzkiago mintzatzen zaigu Unamuno'z Baroja'z baiño. Ari dagozkion bi saioetarik bata, gaiñera, oroitzapen utsez egiña dago. Baroja'rekikoak, berriz, ugariagoak eta luzeagoak, beronen idazlanetarik artuak daude geienbat. Izan ere, Baroja'ren esanak entzutea eta Baroja'ren idatziak irakurtzea berdintsu izan da beti, ez baitzegoen alde andirik batzuetarik besteetara. Unamuno gizona, berriz, ezagutu zute-nek diotenez, ez zen ain zearo izkribuetako Unamuno.

Bion aurrean zalantzan gelditzen gera —eta Fagoaga ere bai, noski—, nor aukera ez dakigulako: biok ar ditzakegu, jakiña, edo biok arbuia, baiña ba dirudi, nola eta zergatik ez dakigularik, batari opa dioguna besteari ukatzen diogula. Gure-gureak baititugu biak —eta barka bizat “Kamiñazpi”-k—, gure artetik sortuak eta geron antzera tajutuak.

Ba du Fagoaga'ren liburuak beste alde atsegin bat, idazkera txukun-trebearen ondoan: antziñakoen *parrhesia* ura, nolabait esan. Emen Buenos Aires'tik oiartzun gisa datorkigun aizeak lokarrik gabe ibiltzen oitua dirudi zeru zabaleetan barrena. Ego-Amerikak ba ditu za-leak eta etsaiak, baiña, nori berea eman bear ba diogu, ez dira giro txarrak angoak izan idazleentzat.

JULIO DE URQUIJO. *Refranero vasco. Los Refranes y Sentencias de 1596*, I (40). 1964.

Euskal-liburuetan ezagunik baldin bada, auxe da noski ezagunetatikoa. Aotan darabilgu batzuek atertu gabe eta besteek, irakurri ez badute ere, maiz baiño maizago entzuna dute orren izena.

Literatura aldetik begiratu ezkerro, ez da, iñolaz ere, liburu gailen orietakoa, ez baita esaera edo atsotitz bilduma baizik. Izkuntzaren aldetik, ordea, ori dugu zalantzarik gabe antziñako euskeraren —eta batez ere Bizkai'koaren— lekukorik arrigarrietakoa eta guztietan miresgarriena ere bai, bear bada. Gure euskera zaharrak ez du agian iñoiz agertu ain aurpegi zimurturik. Eta, izkuntzaz gaiñera, ez da gutxi bilduma onek erakusten diguna antziñako euskaldunen izaeraz, bizimoduaz eta grifiaz.

Sarritan esan da nola eldu zaigun liburu ori Alemania'n zegoen ale bakar batean eta ura ere ez osorik. Sarritan, eta azkenekoz neronek aipatu ditut bilduma orren gora-beherak argitaraldi berri onen atarian. Alferrik litzake, beraz, lehen esanak orain berresatea.

Aski izango dugu oar bat edo beste emen ipintzea. Gure izkuntza zer den eta zer izan den funtsez jakin nai duenak aztertu bear luke, astiro ez bada gaingiroki. Egiteko ori gaitza izango litzake, bear bada, bitartekorik gabe eta orrexegatik, nagiak aitzakiarik ez dezan izan, arindu zion bidea irakurleari Urkixo jaunak RIEV-en argitara zuen lan sakonean, ango eta emengo esaerak bilduaz gureen argibiderako.

Urkixo'ren lana, ordea, barreatua dago aldizkari aren orrialdeetan eta bearrëzkoa zen osorik, atsotitz eta iruzkin, batean agertzea orain, "Auffiamendi"-koei eskerrak, bizpauru liburuxkatan osorik izango dugu bezala.

Bestetan esan dut geiegixko iraultzen dela, ene iritiz, Urkixo geure ondasunak besterengandik artutzat edukitzera: asko artu izan dugu eta artzen ari gera, baiña ez seguru aski ark uste zuen bezanbat. Alaz ere, iritziak gora-behera, ortxe dugu ikasbiderako bere lan ederra. Ea norbaitek edo norbaitzuek, ura oiñarritzat arturik, aurrera jotzeko biotzik arkitzen ote duten. Bai baita oraindik ere bilduma orretan argitasuneske dagoen punturik aski.

L. M.

ANTONIO MARIA LABAYEN. *Teatro euskaro. Notas para una historia del arte dramático vasco*, I (42). 1965.

Iñaki Barriola'k itzaurre ederrean dion bezala, "Euskal-teatroaren kondaira idaztekotan, ezin arki zitekean noski Labayen baiño egokia-gorik". Gure artean Labayen baita obekienik ezagutzen duena euskal-teatroa, bai barrendik eta bai kanpotik, eta nonnaiko teatroa erabat ere bai, bear bada.

Emen jaulki digu dakienetik zerbait, antziñatik asi eta geure egunotaraiño: egilleak, antzerkiak, antzezlariak, egunak eta lekuak. Lehen ere, makurregi ez ibiltzeko, Labayen'engana jo izan dugu euskal-teatroaz ezer esan bear genduenan; emendik aurrera, berriz, iturri

ugariagoa eskeiñi digun ezkeru, noraezeco premiak eramango gaitu beregana argitasun-eske.

Aldi joanaren historia —oraintsukoez ere mintzatzen delarik— emateaz gaiñera, gerora begira bukatzen du liburua. Ez nai izaki esandakoak jakite alfer eta ez deusetarako biur ditezen: euskal-teatrozaleei eragin nai die, dutenaz baliatzen eta etorkizunaren aurrean burua jasotzen ikas dezaten.

An-emenka, eta auxe da aipa dezakedan alde txar bakarra, motz agertzen dira, osatu gabe, zenbait aipamen; izenetan ere, izkuntza arrotzetarikoetan batipat, ba dira zenbait oker. Oriek gora-behera, ederki arildu digu Labayen'ek gure teatroaren mataza nahasia. Ori aski ez duela, teatroaz dituen iritziak azaldu ere bai, argi eta garbi.

Ea noiz ikusten dugun esku-arteana obra onen bigarren eta azkenengo zatia.

MANUEL DE LECUONA. *Literatura oral vasca*. (45). 1965.

Duela ia ogeitamar urte, 1936-ean, argitara zuen “Zabalkundea”-k orain “Añamendi”-k atera duen liburu onen aitzindaria: ainbeste bider aipatu eta erabili izan dugun *Literatura oral euskérica* eder ura.

Bere saillean, ez dugu izan geroztik aren ordezkorik ezta inguratzekorik ere. Eta orain, agerraldian berrian, osaturik dator erri-teatro zatiak erantsirik: Zuberua'ko pastoral batenak eta Barrutia'ren *Acto*-arenak.

Euskal-gauzetarako gogorik duenak irakur beza lehen-bait-lehen liburu aberats bezain argi au, ezagutzen ez badu. Ezagutzen duenak ez du ezer esan bearrik, bein ta berriro joko baitu, iñork eragin gabe, iturri garbi orretara.

Itzulpenak irristakorrak eta zaillak diren ezkeru beti, ez dira noski oro bat etorriko puntu guztietan Lekuona jaunak Barrutia'ri egin dionarekin; ez lirake ere bat etorriko nik naiz beste edozeinek egingo liokenarekin. Auziak garbitzeko, garbi albalitez, ez litzake bide okerra izango besteren iritziak entzutea. Ea nork irten nai duen plazara.

L. M.

BIDEA (*Camino*), Madrid, 1964; Euskeratzaillea: A. Joxe Austin, pasionista.

Escrivá jaun agurgarriaren liburu famatua. Lenengo argitaraldia 1939'garrenean ikusirik, ainbat eta ainbat argitaltze berri izan ditu arrezkero Europa ta Ameriketako emezortzi izkuntzetan, arabe, hebreo, japonera, tagalo ta txinaeraz gaiñera. Gaur, berriz, euskeraz. Jaiotza berri baten zoriona sumatzen degu gure kultura zaarraren sukaldean, txertu berri baten odol-berriztea euskeraren zuaitz-zaiñetan.

Oraintsu urtebete argitaldua, ain zuzen, iru-lau urte aurretik itzulpen-lana burutua bazegon ere. Euskeratzaillea Erroma aldera joanik, Pilatos'enetik Herodes'enera ibillia izan bear du liburuak. Azkenik, azaldu zaigu liburu apain eta polita, azal-itxuraz erderazkoa bezelatsu antolaturik.

BIDEA: "Adiskide baten, anai baten, aita baten ixil-kontu bat zuretzat... ukituko zaituan pentsamentu bat zugan sortu dedin, eta orrela zure bizitza obetu dezazun eta otoitzezko ta Maitasunezko bideetan sar zaitezten."

Itz oiekintxe eskeintzen zizkigun egilleak bere liburu ontako gogo-asmok lenengo aldiz argitaltzean. Arrezkero, onik pranko egiña da liburu au mundu zabalean. "Bide" ontatik sartu edo abiatu diran markifabatek topa dute Jesukristo, baita Berarekin izketan ikasi ere. Mundu ontako lan, arazo ta buruausteen artean zerurantz begiratzen erakusten bait-digu. Ben-benetan esan diteke esan ere, liburu auxe dala gaur eguneko Kenpis.

Polemika-garrak ere piztu ditu iñoiz liburu onek. Berari darion kristau-bizitz edo espiritualidadea ezta guztien gogobeteko izan nunbait. Von Balthasar ospetsuaren izena aitatzea aski litzake auzi ontan.

Opus Dei'koak aintzakotzat artu dute liburu onen itzulkizuna. Baita zorrotz jokatu ere. Euskeratzailleak berak esan zidanez, Ebanjelio berarekin baiño ere ajola ta arreta aundiagoz ibilliak omen dira; itz bakoitzaren arrazoi berezia eskaeraziaz eta abar. Ortik igerri itzulpenaren jatoriasunari. Maixuki burutua dagola esan bear. Escrivá'ren pentsamentu sakonekin batean euskera "gozo-bizi" bat aogoza dezakegu bertan.

Nor degu, bada, euskeratzaillea? Aita Joxe Austin Orbegozo, pasiotar praillea, gainbegiratu Lekuona zaarrak emanik. *Laiaketan*, pasiotar gazteen aldizkaria, bere lenen-pausoetan ezagutu dutenak ezaguna izango dute euskalzale jator au. Bere ardura ta eraginpean sortua bait-da aldizkaria. Berak erantsi zizkion bultzada ta arnasa eztira oraindik itzali, ezta indargetu ere. Euskalzale onen izena "Jakín" eta *Oleri*-n ere azaldu zan zenbait aldiz urte aietan. Geroztik, Erroma

aldetik ibillia da, eta gaur Villarreal'go Teoloji-Ikastetxean Idazteun-irakasle bezela diardu.

Liburu famatu bat euskeraturik. Jokabide txalogarria ta ikasbide jatorra gure euskalzaleentzat. Ekin bezate gure euskal maixu ta langilleak arlo ontan. Ba-dute zeri eldu. Erderazko idazti ospetsuenak euskeratzea onuragarri litzaziguke oso. Ludi zabaleko erri ta kulturak sortu dituzten emaitzik zindoenak gureganatu. Euskera berari ere suspergarri gertako litzazikioke arrotz-txertu auek. Itz batez, gure kultur-altxorra aberastu ta iñoren aurrean azalgarri ipintzea litzake.

JOXE LIZARRALDE.

* * *

ZENBAIT LIBURU BERRI

Bear adiña asti ez izanik, euskal-liburu geiegi gelditzen dira orain-ego EGAN onetan aipatu gabe. Batez ere, "Auspoa" saillean agertu direnak eta euskal-liturgiarekikoak. Orien berria beste batean bear bezain osoki agertuko ahal da!

Erljio-gaiak aotan artu ditugun ezkeru, ezin ixillik utzi Kere-xeta'tar Jaime langille trebeak Testamentu Berria oso-osoan itzuli duela Bizkaiko euskeraz. Azkenik argitara duen liburua auxe da: (*Alkartasun Berria*) *Apostoluen egiñak eta idazkiak*, Edili, Bilbao, 1965. *Apostoluen egiñak*, lehen 1961-ean argitara emana, berriz agertzen da, itzulpena zertxobait obeturik, eta liburuaren izenean aipatzen diren Epistolez gaiñera, Apokalipsis-a ere bai aren ondolik.

Azken Konzilioaz Aita J. Yurre euskal-idazle agurgarria mintzatu zaigu liburu batean, Aita Larrañaga apezpiku jaunaren itzaurrearekin: *II-garren Batikano batzarra*, I, *Lenengo aldia XXIII-garren Yon Aitu Santuak asi ta burutua*, Itxaropena Argitaldaria, Zarautz, 1965. Ez da, beraz, lehen zatia baizik eta segur gera Aita Yurre argiak ez gaituela luzaroan urrengoaren zai edukiko.

Orain arte ain urri genituen erdal-euskal-iztegiak elkarren leian asi zaizkigu agertzen, bat-batean. Igaz, Buenos Aires'en agertu zen iztegitxoia izan zen lehenbizikoa: *Iztegi*, Editorial Vasca Ekin, 1964. Ez dakar, agerian beintzat, egille-izenik.

Aita Mujika'ren iztegi andia salgai dugu azkenean, mamiz ornitua bezain azalez eta itxuraz ederra: Plácido Mugica Berrondo, S. I., *Diccionario castellano-vasco*, El Mensajero del Corazón de Jesús, Bilbao, 1965. Ia bi milla orrialde aberats ba ditu eta, iztegiiaz gaiñera, egillearen asmoak eta irizpideak argi eta garbi adierazten dituen itzau-

rrea, eta azkenik iru eraskin: “Composición vasca”, “Lista de componentes”, “Afijos vascos”. Bein ta berriro erabili bearko dugu esku-artean batek baiño geiagok eta ez dugu alfer-biajerik egingo iturri orretara.

Orrekin batean, ordea, edo orrekin bateratsu, ustekabean artu gaituen kidea sortu zaigu, aurten au ere: *Auñamendi erdal-cuskal iztegia*, I, *a-apa*, Colección Auñamendi, 44. Eragintza-zuzendaritza, liburuak dionez, Beñat Estornes Lasa'rena da; antolaketa-idazmoldea, berriz, J. I. Goikoetxea “Gaztelu”-rena. Ez da lotsagarri gelditzen, azalez apalagoa bada ere, Aita Mujika'renaren ondoan, eta ez da ori gutxi esatea. Bigarren zatia (guztira zenbat izango dituen ez dakigu oraindik) argitara omen da au idazten dudanean.

Euskera irakasteko bear diren laguntzez mintzaten asi geran ez-kero, ordea, aipatu bear da, labur bederen, J. Oñatibia'ren ikasbide berria: *Euskera irrati bidez. Método de euskera radiofónico*, curso 1.º, Edili, San Sebastián, 1965. Ez dago esan bearrik nolako buruz eta zentzuz antolatu duen egileak: aski da izan duen, duen eta izango duen oiartzuna aipatzea.

“Orixe”-ren adiskideak eta zaleak —bizi dira oraindik— plazara irten dira liburu batekin: *Orixe. Omenaldi*, Donostia'n 1965. Argitasun ugari eskeintzen du —naste-borraste antzera, omenaldietan gertatu oi den bezala— Orixe'ren bizitzaz eta obraz eta Orixe'ren beraren zenbait idazlan, itz lauz eta neurtuz, artean argitara gabeak.

Euskal Bibliografiarako Oarrak

EUSTAKIO MADINA'KOA:

1. *Salvete, Flores Martyrum...* ("Manterola'ri". Eles-kanta, bizkaieraz). "Euskalerrria". XI (1884) 569.
2. *Udabarria*. (Olerkia, Bizkaiko euskeraz. Itzulpena, españoletik. *On Antonio Trueba, Euskal-Mendietako kantari ederrari*). "Euskalerrria", XIV (1886) 369-370 orrialdeetan.
3. *Eleskanta*. (Olerkia, Bizkaiko euskeraz). "Euskalerrria", XV (1886) 17'gn.orr.
4. *Gomutagarri bat Ama Birjiñari*. (Olerkia, Bizkaiko euskeraz). "Euskalerrria", XV (1886), 270'gn.orr.
5. *Vexilla Regis Kantia* (Bizkaiko izkeran). "Euskalerrria", XVII (1887) 219'gn.orr.
6. *Jesus Gurutzetuaren Arbola-Santeari*. (Bizkaieraz, olerkia). "Euskalerrria", XVIII (1888) 269'gn.orr.
7. *Jesus'en Biotzari*. (Olerkia, bizkaieraz). "Euskalerrria", XVIII (1888), 494'gn.orr.
8. *Kristau burua ontasunezko emongeien aurtean*. (Amalauduna, bizkaieraz). "Euskalerrria", XVIII (1888), 521'gn.orr.
9. *Latiñ-Kantia "Crudelis Herodes" euskeraz, edo Jesus'en agerkeria*. (Bizkaieraz). "Euskalerrria", XX (1889), 57'gn.orr.
10. *Ama Donzella Krutzepean, edo Lauburupeko Itur-Izarrari*. (Bizkaieraz, olerkia). "Euskalerrria", XX (1889), 295'gn.orr.
11. *Veni Creator Spiritus (euskeraz)*. (Bizkaiko euskeraz). "Euskalerrria", XXI (1889), 489'gn.orr.

12. *Kurutze Ondoan.* (Bizkaieraz, olerkia). "Euskalerria", XXII (1890), 281'gn.orr.
13. *Izpiritu Donearen Jechieria.* (Bizkaieraz, olerkia). "Euskalerria", XXII (1891), 422-423'gn.orr.
14. *Jesus Ilbiztua.* (Olerkia, bizkaieraz. "On Arturo Campion'i"). "Euskalerria", XXIV (1891), 251'gn.orr.

OREGI ARAMBURU'TAR JOSE GASPAP APAIZA:

1. *Etimologías Vascongadas. Origen y significación de las voces Izoquia, Izurdia, Ispaster, Iziar, Isaburu, Igueldo e Iguer.* "Euskalerria", VI (1882), 6-11'gn.orr.
2. *Iparragirre'ri.* (Olerkia, gipuzkeraz). "Euskalerria", X (1884), 342-343'gn.orr.
3. *Aita Santu Leon XIII'garrenari bere Urrezko Eztayetan.* (Olerkia, gipuzkeraz). "Euskalerria", XVIII (1888), 107-108'gn.orr.
4. *Nere amari. 1885'garreneko San Jose egunean.* (Olerkia, gipuzkeraz). XVIII (1888).
5. *Donostiako gorputzdi edo obide santuko obiskira.* ("Oregui-Aramburu-tar-pia". Olerkia, gipuzkeraz). "Euskalerria", XIX (1888), 423'gn.orr.
6. *Zeruko Giltza.* (Olerkia, gipuzkeraz). "Euskalerria", XIX (1888), 526-527.
7. *Animen Egunerako Oroimengarria.* (Olerkia, gipuzkeraz). "Euskalerria", XXI (1889), 364'gn.orr.
8. *On Marzelino Soroa Jaun nere adiskiderik onen onenatarikoari, 1890'ko Urtarrillaren biko bere santu-egun oroigarriyan.* (Olerkia, gipuzkeraz). "Euskalerria", XXII (1890), 13'gn.orr.
9. *Laudagarritzko On Klaudio Otaegi zanari.* (Olerkia, gipuzkeraz). "Euskalerria", XXII (1890), 110-112'gn.orr.
10. *Eskutitz bat.* (Azkue'ko Resurreccion Maria jaunari). "Euskalerria", XXV (1891), 301-302.

EZEQUIEL ECHEBARRIA:

1. *Curiosidades Bascongadas. Observaciones sobre varios puntos oscuros de la lengua euskara.* "Euskalerrria", IV (1881), 211'gn.orr.
2. *Sobre el apellido Guisasola y análogos.* "Euskalerrria", V (1882), 226-229'gn.orr.

ELIZAMBURU, JEAN B.:

1. *Aingeru bati.* (Olerkia, lapurdieraz). "Euskalerrria", I (1880), 60-64'gn.orr.
2. [*Banakien...*] ("*Peña-Plata* izenaren ganean eskutitza, lapurteraz). "Euskalerrria", I (1880), 258-259'gn.orr.
3. *Zapataina edo Gizon Zuhurra.* (Olerkia, lapurdieraz). "Euskalerrria", VII (1882), 172-173'gn.orr.
4. [*Le Basque*]. ("*Saratar Bat*"-en *Eskalduna* olerkia, Sara'n 1867'gn. urtean saritua, Elizamburu'k itzulia frantsezera). "Euskalerrria", VII (1882), 235-236'gn.orr.
5. *Nere Etchea.* (Olerkia, lapurdieraz). "Euskalerrria", VIII (1883), 473'gn.orr.
6. [*Salut au Pays bien-aimé!*] (Piarres Adame saratar olerkariaren *Agur Erri Maiteari!* olerkia, Elizamburu'k frantsezera itzulia). "Euskalerrria", XVI (1887), 367-369'gn.orr.
7. *Maite Zaitut.* (Olerkia, lapurteraz). "Euskalerrria", XXIX (1893), 402'gn.orr.
8. *Lau Andren Besta (Amex bat).* (Elizamburu'ren irudi batekin. Olerkia). "Euskalerrria", XXXVI (1897), 19-21'gn.orr.
9. *Marie.* (Olerkia. Asiera: "Bertzek erran baitute nik baino len"). "Euskalerrria", LIV (1906), 37-38'gn.orr.

N. ALZOLA G.

Jazinto Karraskedo Olarra Toribio Alzaga Teatro Sariaren Irabazle

1965 urteko Toribio Alzaga teatro saria Jazinto Karraskedo Olarra, Donostian bizi dan autorearen eskuetara erori da. Saritua izan dan obra-ri "Laratzean sua" deritza. Juradua Antonio M.ª Labayen, Agustin Zubikarai eta Gabriel Aresti, euskaltzain eta laguntzailleak, euskal teatroaren munduan ezagunak, osatu dute.

Ortaz gaiñera iru aipamen berezi egin dituzte ordena onetan :

- 1.º "Nor errudun", Xabier Gereño-renari.
- 2.º "Brokel jauna", J. Antonio Arkotxa-renari.
- 3.º "Biotzaren neurria", Pedro Sarriegi-renari.

Gauza jakiña da sari au Euskaltzaindiak jarria duela Bizkaiko Ahorro Kaxaren laguntasunaz baliatuz eta urte bitik bein ematen dala Domingo Agirre novela sariarekin txandaka.

Datorren urtean, beraz, Domingo Agirre novela saria emango da. Amar milla pezetan finkatuko da eta oiñarriak orainartekoak izango dira.

1965 Lizardi poesia-sariaren oiñarriak

Gipuzkoako Ahorro Kaxa Probintzialak amar milla pezetako sari bat sortu du urtero emateko Euskaltzaindiaren ardurapean. "Lizardi" poesia-saria olerkarien klasean ari diranentzat, eta "Xenpelar" saria bertsolarien klasekoentzat ornituko ditu.

"Lizardi" sariaren oiñarriak dira :

1. Bost milla pezetako sari bat emango da ezin zatitu izango dana.
2. Bialtzen diran poesia-lanak nai dan bezelako luzeera eta gaia izan dezakete eta bertsoan euskeraz egiñak izan bear dute.
3. Juzgua emango duen juradua Gipuzkoako Ahorro Kaxa Probintzialak izendatuko du Euskaltzaindiaren eskabidez lanak bialtzeko epea bukatzen danean.
4. Lanak Euskaltzaindira bialdu bear dira (Ribera, 6, Bilbao) 1965 azaroaren 20-a baiño leen. Lema batekin firmatu bear dira eta lemaren giltza sobre itxi batean bialdu.

1965 Xenpelar Saria bertsolarien klasean ari diranentzat

Gipuzkoako Ahorro Kaxa Probintzialak amar milla pezetako sari bat sortua du urtero emateko Euskal Akademiaren ardurapean. "Lizardi" poesia saria olerkarien klasean ari diranentzat, eta "Xenpelar" saria bertsolarien klasekoentzat ornituko ditu.

Bertsolarien klasean ari diranentzat ipintzen diran poesia-sarien oifarriak dira.

a) Sariak izango dira: 1. Bi milla pezeta; 2. Milla ta bosteun pezeta; 3. Milla pezeta; 4. Bosteun pezeta.

b) Urtearen barruan argitaratutako bertso-paperik onenak sari-tuko dira. Bertso-paper inprimatuaren amar ale bialdu bear dira Euskal Akademiara (Ribera, 6, Bilbao). Bialtzeko epea 1965 azaroaren 20-an bukatzen da.

c) Gaia libre.

d) Bertso-papera argitaratzen danean, eta jakiteko zein dan bertsolari egillearen izena, "Bertso berriyak urliyak jarriyak" edo beste alako zerbait ipiñi bear da aspaldiko oiturari segituaz.

e) Juzgua emango duen juradua Gipuzkoako Ahorro Kaxa Probintzialak izendatuko du Euskal Akademiaren eskabidez.

Jose Maria Lertxundi "Argiñ" Aya-koak Xenpelar Saria irabazi du

Euskaltzaindiak Gipuzkoako Ahorro Kaxa Probintzialak lagunduta Xenpelar poesia saria bertsolarien klasean ari diranentzat ipiñita zeukan igaz. Urtearen asieran bertso paperak aurkeztatzeko epea luzatu zan.

Amaika orri eldu dira eta Euskaltzaindiak juradu bat izendatu ondoren, arek 1965 maiatzaren 28-an urrengo au erabaki du.

Lendabiziko saria, bi milla pezeta, Jose Maria Lertxundi "Argiñ"-i ematea asto bati jarri dizkan bertsoakatik. Bigarrena, milla ta bosteun, Jesus Lete "Ibai-ertz"-i amabi bertsokin osatutako orriagatik. Irugarrena, milla, Xabaroa-ri aurtengo estropadai jarritako bertsoakatik. Eta laugarrena, bosteun, Sebastian Salaberria-ri Iturrioz-ko sega-apustuari jarritakoakatik.

Juradua osatu dutenak dira: Juan Maria Lekuona, Fernando Artola "Bordari", Juan San Martin, Antonio Arrue, Aita Antonio Zavala, Jose Maria Satrustegi eta Alfonso Irigoyen.

Aurtengo beste sariketa baten berria zabaldua dago izen berberarekin, au da, Xenpelar izenarekin, eta bertso paperak bialtzeko epea urriaren 20-an bukatzen da. Gaia libre izango da eta amar bertso paper imprentatu elduerazi bear dira.

